

אנאטול פראנס

ב'ן] גדודי הצעירים החולמים על שדה המלחמה, בין הנלהבים שראו בראשית שנת 1914 את האפשרות לפתור את השאלות העולמיות בסייף, ראינו גם אותו, את הזקן בן השבעים, בעל המצח הרחב והשערות הלבנות, את נביא האחוה והשלום, מטיף המוסר העולמי, האהבה לאנושיות הסובלת — את אנאטול פראנס. בספרות כבחיים צעדיו אינם נמדדים באמת-השוק, ומעשיו אינם שקולים במאזני ההגיון ההמוני. הוא נכנע תמיד להשראה עליונה, ל"קול ממרום"... איש לא יכול לחזות מראש, כי ספקן זה, הטס בעולם המחשבה, התועה בין עמודי השיש של האליליות היונית והיונק ממקורי היופי שבחורבות הקוליסיאום — יהפך לחולם על תיקונים חברתיים מטיפוסם של אלו שהובעו בדפים הניהיליסטיים של "תאיס". כן גם השלב האחרון באי-עמדתו המוסרית — תאות הנצחון והוד גבורה — הוא רק נקודה בודדה בפרובלימה נפשית עמוקה הזורמת דרך צינורות סמויים.

החיים העשירים ומרובי-הגוונים של אותו "נודד בעולם-הרוח", של אותו אודיסיוס-מוסרי — חיים אלה מושכים בשלל צבעיהם הרבים, מפחידים ומרעישים באלפי תגליותיהם השונות, בשאון תאוותיהם, בספקנותם השוללת, ובהוד שירתם ותומתם. ירושת-הורים זעומה, מסתרי-הסביבה, השראה של משורר, בקי-רעיון של חשבון מתבודד, כפירה בועטת, תהות תמידית ועבודה חברתית בימי דרייפוס בשעה שנפשו של הסופר מתרוממת לגובה מוסרי והיא המטוהרה, המשוחררת, מכניעה את כל שאיפות הרגע — האין אלו חיי יפעה והוד המאירים לדורות? ... כל אלה הניצוצות — זהרי החיים והאהבה, אורות המחשבה וההגיון, נקבצו למשמרת בספריו הרבים — לאושר האנושיות... חיים צלחים...

קשה, וכמעט אי-אפשר, לתת השקפה מקפת על חייו ועבודתו של אדם גדול זה, לחטט בתוך נבכי הנשמה הגדולה המשתברת באלפי גווניה-אורותיה, השובה בליקוייה הרבים, בסבכי ניגודיה והוד-יפעתה האנושית... אנאטול פראנס אינו נכנע לחוקי ההתפתחות המקובלים, הוויתו המוסרית לא גדלה מתוכה באופן טבעי: מסביבה ידועה, מחבורת רעים ומשינויי הטעם של

התקופות. קפיצות מרעישות לו, נטיות לא שערון, בלתי-צפויות מראש. החוקים המוצקים שנקבעו ליוצרים על-ידי היפוליט טן, זה המבקר הגדול, לבינונים ניתנו ולא לנשרים, שמעופם מגמא מרחקים... יצירתו הגאונית של אנאטול פראנס זורמת בלי הפסק, עושה קפנדריות, אולם בכל פעם היא מתגלית לפנינו בזהרורי-יופי.

מחנותו הצרה של אביו, מתוך אבק הספרים הוא יוצא לעולם השירה והחזיון ונכנס אל החבורה הצעירה של המשוררים ה"פארנאסיים". שם הוא סופג את הדעות החדשות על היופי והאמנות, נשמע אל התביעות הרמות של התקופה... וויני, גוטיה, בודליר — יוצרי הסגנון החדש והמגוון, הפלאסטי — וכמעט שהייתי אומר המתכתי — זה הלבוש היחיד להסתכלות בלתי-אישית בעולם — נעשו לחבריו היותר קרובים. במקום ה ה ב ע ה ה ע צ מ י ת של הליריקה הרומאנטית באה ה ג ב ל ה ה א י ש י ת והריאליות, תולדת התנועה החדשה במדע, פרי ההתקוממות נגד ה י ס ו ד ה א י ש י בשירה. הדארביניות נעשתה לסמל ומגדלור לצעירי הדור החולמים, והדבר הגיע לידי כך, עד אשר בא טן ב"מבוא לספרות האנגלית" להוכיח "ברור", כי גם הגאוניות איננה אחד מפלאי הרוח שניתנה לבחירי האנושיות, כי היא פרי הגזע, הסביבה והזמן... ככה שפעה ההשקפה הנאטוראליסטית דרך צינורות הפילוסופיה אל האמנות לסוגיה השונים, לציור, לחיטוב — וגם לשיר, ופרי התסיסה הרוחנית הזאת — היה הקובץ הצנום שהוציא אנאטול פראנס בשם *Les Poemes doses*. ומעבר השני, הסופר הגדול, נאמן לחינוכו ולנטיותיו, הסתתר בשעת יחוד נפשו בחביוני הכנסיה הקתולית והיא העניקה לו מכל "טובה ועשרה החיוביים". בבית-הספר הגבוה של ה"ישועיים" הכיר בראשונה את הרכוש האלילי של היוונים, טעמם הטוב וחזיון היופי והאמנות, ושם ניתן בידו, לפי דברי אחד מגבוריו, ז'ירונים גונארד, הפטיש הענק, שבו ניפץ את הכנסיה עד היסוד... וכמה הוא אוהב את היונות!...

...הה, אתונה, העיר המהוללה, לולא נוצרת, לא היה העולם יודע: יופי מהו! אך פתאום, כאילו התפכחות נוצצת בעצם עבודתו של הסופר במקדש האמנות, ובשעה שנפשו קרועה לשתים ועיניו פונות פעם ל"יופי של מעלה" — ליונים, ופעם — לתביעות החיים הריאליים — הוא מתרומם מלוא קומתו, מביט על העולם הבטה חודרת, והוא מכיר הכל: את אפסותם של החיים, את הבלי היופי ואת אי-העמדה שבבריאה — ואז הוא מוציא מבית-גנזיו את הסילוויסטר בונארד שלו — זהו הזקן החולם, שרבים רואים בו את

דמות דיוקנו של רינאן, היושב בחשכת הליל בחדרו הצר בתוך גלי ספריו ומשקיף על העולם ועל הבליו מתוך אירוניה מרה ומנוחת יוצר...

... גשמי ליל זורמים על האדם ועל הבהמה... אני מביט על הסביבה ומרגיש את השפעתה... אחרי הרגל של ששים שנה אני איני חודר עוד לעצמותם הריקה של העצמים... העולם לא השאיר לי מאומה, מלבד מלים, מלים...

זה ה"סך-הכול" של החלומות, התקוות והמאויים — לעגם של החיים... הנה הוא אותו ה־ *nôx erant* של ווירגיל, אולם האחרון השמיע רק את הצלצול הראשון — וסילוויסטיר בונארד פיתח את הנגינה...

שנים עוברות והחיים מתעקלים, מתעגלים ומסתבכים — עוזב הספקן את שקו ושב אל העולם העתיק להנפש מעט מהמציאות המרה בצל האליליות, בצל האמנות הטהורה והשירה. מילדותו אהב אותו ועכשיו הוא, הספקן השנון, היודע את החיים ובוועט בהם, נכנע עוד הפעם להדר גאונם.

הנה הוא באלכסנדריה היפה. העולם העתיק מתחיל להתפורר. האלים מטים לנפול, היופי הקדמון הולך ומתחלל, אולם כחות חזקים הולכים ומפכים — ופה נדחק פתאום עולם אחר... שמים חדשים נמתחים, כוכבי זוהר מאירים... תאים — הפרוצה וההוללה, שכורת התענוגים והיופי — נפגשת עם אחד הנזירים הנוצריים. הוא חפץ להציל את נפשה — ונכנע לאהבתה הבוערת. המורד בממשלת הבר שר נוצח על ידי הבר...

הקדשה נהפכת לקדושה, והקדוש — טובע במצולות החטא... אפרודיטה נקמה את נקמתה והאליליות חגגה חגה... "יופי של מעלה" — יון — ולנגד זרחה בועט הסופר ב"טבעיות" אהובתו... שם, במקדש-האליליות, יש שכחה, יש חלומות, ופה — הכל חולין, אין רגש מרומם... ופראנס מתחיל את מלחמתו נגד הנאטוראליזמוס, ונגד כהניו היותר גדולים — ובתוכם נגד זולה...

... בלבבות כולנו יש רגש יופי וטעם, כוסף עמום לכל דבר המשפר את החיים והמרומם אותם, והוולך ומקסים את כנס לעינינו... והאדון זולה אינו יודע על זה דבר... ישנם בעולם תמונות שובות, דעות מושכות, נפשות נקיות ולבות מלאים הוד-גבורה — האדון זולה אינו מבין דברים כאלה... ישנם חולשות נפשיות, שגיאות וחטאים, שמהם זהרורי יופי קורנים, קולחים ונמלטים... זולה אינו מרגיש בזה...

כולנו שואפים ל"האמת הטהורה", אולם יש עתים ואותה אמת ריאלית שבחיים מוטב לה שלא נבראה. כי כל אחד מאתנו חפץ לברוח מאמתותה של הטבע, של המציאות... והנה — "סובב־סובב הולך הרוח"... ושנים עוברות והסופר מתפעל מסיפוריו של זולה וכבוא העת — הוא עומד לימינו להלחם לאמת — במעשה דרייפוס...

החולם נהפך שוב לריאליסטן המלא לעג. הוא אמנם נכנס למשפחת ה"נצחיים" על־ידי האקדמיה הצרפתית, אולם לא התרומם למעלה מעל החיים, כי אם השתתף בתנועות־הזמן, בשאון התאוות ובמלחמת הנטיות כאחד מ"בני תמותה" הפשוטים. ספרו "המקרי־ההווים" אינו היסטוריה ואינו גם סיפור, אך הוא עומד באמצע, נושא עליו חותמם של החיים המתהווים, של המקרים הזורמים — "חתיכה של חיים", כלשונו של פיאודור סולוגוב. אירוניה מרה מפכה מכל שורה ושורה שבספר. הוא עולה פה על זולה בנצחיות שבחזיונותיו. האחרון השמיט הרבה מן החיים המוסריים של גבוריו, השקיע את הרעיון בשר, לא כן פראנס. שני הצדדים מפותחים ומפוצלים — האדם בכלל עצמותו מרובת הגוונים. הכל תמצא בסיפורים הבודדים האלו, כל הרכוש של העיירה הצרפתית. פה הוא אחד הכהנים הגדולים, איש החברה, המתפאר לפני הקרואים בשלחן־הקלפים שלו, שהוא אמנם קנה אותו בזול מאת אחד הגנבים... שם יושב מתוח אחד הנונציים, המקבל כל אדם באותן השאלות המונוטוניות והנותן את תשובותיו הרגילות כמכונת. אחד הנזירים, המתנה אהבים עם היהודיה אשת שר העיר ובלבו ישנאנה. יהודי השולח את בנו לבית־הספר של הישועיים לבסס בזה את עמדתו בחברה... "גאלריה" של טיפוסים מצוינים, כולם אמתיים, כולם לקוחים מן החיים וכולם נלעגים עד כדי כיעור — ובתוכם מטייל הפרופיסור בירגירט, דמות־דיוקנו של הסופר בגלגול שלישי — לעגן, ספקן, אפיקורס. מביט בנצחון על נבלותם של בני־אדם, חודר אל מצפוניהם המגוחכים, מוציא אותם לעין השמש, מטפל בהם וכאילו אומר: הביטו וראו למה מוכשרים אלה!... והסופר עומד במקום אחר ומתנצל לפני הקהל על אשר יראה לו טיפוסים כאלה...

... אני נותן אותם כמו שהם מתראים לפני בחייהם התדיריים. אמנם לא תמיד הם מבליטים לפנינו את ישותם האמתית, את עצמותם... בני־אדם משאירים הרבה לעצמם: הם מציגים את עצמם לראויה רק בשעה שהם מקוים

לתהלה, לתשלום גמול... רק לעתים רחוקות אני פותח דלת נסתרה מבלי מצוא דבר־מה המכריח אותי להביט ברחמים על בני־אדם, בחרדה ולפעמים גם בתיעוב... לא נעים לגלות את הסוד הזה ברבים — כן, לא נעים... והאם הייתי אני נאמן תמיד לעצמותי? קשה לי להביע את ה"הן" בלי תהיות וספקות... יש שבסיפורי נכנסה שלא מדעת מעט אמנות — ח ב מ ק ו ם ש י ש א מ נ ו ת — א י ן א מ ת מ ח ל ט ת... בכלל קשה למצוא ביטוי נכון ל"האמת הזאת" בלשון בני־אדם. היא, הלשון, מוצאה מצירופי הקולות המקוטעים של החיות — והרבה־הרבה מתכונותיהן של האחרונות נשתמרו בה... יש בה ביטוי לרגש, לתיאור, לצרכי הרגע, לגיל ולצער, לשנאה ולאהבה — אולם הלשון ל א נ ב ר א ה ל ב ט א ב ה א ת ה א מ ת כ מ ו ש ה י א... אין אמת בנפשות הפראות שבחיות ואין אמת בבני־בניהן של האחרונות — ואותם החקרנים שתארו את האמת הזאת — מוכיירח הם... מה שאני יכול להחליט בלי פחד הוא, כי כל מה שעשיתי — עשיתי באמונתי העזה באנושיות, אם כי מן הצד השני ברי לי, כי לא נושיות יש צורך יותר להכריח בשר, במוסכם, ברגיל, המחמיא, המרגיע והנותן תקוות בלתי מוגבלות...

ככה המה בני־אדם בעיני בירגירט־פראנס בתקופה זאת... ועוד הפעם קפיצה פתאומית, נטיה אל הצד, סיבוב בלתי צפוי, ולפנינו הגלגול האחרון — הסופר הגדול בתור סוציאליסטן, העוסק בתיקון החברה... הושבה החרב אל נדנה, שקטו סערות המלחמה, ועינו החדה של איש־הרוח חודרת לכבשונו של העולם ורואה תקלות הדור — ומצטערת... מפינתי אני מסתכל על העולם — והוא מכוסה בענן שחור. הרכוש הרים את ראשו והתגבש יותר אחרי המלחמה... הצבאיות התגברה במידה מרובה... עכשיו כולנו מפרכסים בציפרני האנשים המתעשרים על חשבונה של המלחמה. הכחות החשוכים יצאו מחוריהם ומשתמשים בכל התחבולות לנצח, ושכורי־הנצחון הם שוכחים, כי קרוב זמן הפרעות... קולות ההמונים שנטבחו במלחמה נשתתקו ואין איש מלבד הסוציאליים תובע את עלבונם... מרוסיה עולה שמש מרפא ומפיצה אורה, אולם תשועה כללית תבוא רק אז, כשיתעוררו כל מוסדי החברה הרכושנית... נ ח ו צ ה מ ה פ כ ה כ ל ל י ת , ע ו ל מ י ת...

וכה השליך ענק הרוח בפעם אחת את כל "תעלולי המשטר הישן": את האמנות, היופי, התהיות והספקנות — ובשנות השמונים לחייו הוא עומד

ויוצר ערכים חדשים בשביל האנושיות הסובלת... היו שגיאות, סבכי־רוח, חיטוטים, אבל כל אלה הם רק מוסיפים ברק ויפעה מיוחדים לנשמה הגדולה, המריקה אור אהבה והתמכרות לאידיאלים האנושיים. כי מה הוא הלעג, הספקנות, הכפירה והתנודה מעמדה לעמדה, אם לא התפרצות פנימית של נפש רתחנית, שניצוצותיה נופלים ומתפזרים בעמקי הדורות ובמרחקים אי־נתפסים?...

ונאמנים עלינו דברי וו. ל. ג'יאורג' על הניגודים הרבים שבנפש האמן. א. פראנס — אומר ג'יאורג' — אוהב את יון, רומה, ימי־הבינים וגם את הקתוליות — והכל ב ש ב י ל ה י ו פ י ש ב ה ם . הוא אוהב את הנשים היפות, את הפרחים הנעימים ואת הדעות המבריקות... אבל עמוק־עמוק בקרבו יש איזו הכרה חברתית בלתי מובעת, שאיננה נותנת לו מנוח ואותה ההכרה מזרזת אותו תמיד ואומרת לו: יכול אתה ליהנות מטובו של העולם הזה, מן היופי שלא הועם, אך זכור ואל תשכח, כי חי אתה בעולם של מלחמות אכזריות, של עבדות מפרכת, של בתים־קברים, בגדים־סחבות, של נענים וסובלים — ואתה הנך אחראי בעד זה — א ח ר א י ב ת ו ר א ד ם ... וא. פראנס בכל ניגודיו הרבים, בכל עליותיו וירידותיו, הוא מזרז את חבריו להמשיך את העבודה הכבדה...

...הבה, אחים, ובאומ־רוח נבנה בנין עדי־עד... לא עת עכשיו לעמוד בחיבוק ידיים — צריך להרחיב את השטח, למען יכיל ההיכל הזה את האנושיות כולה... זוהי חובתם הקדושה של החולמים, כקטן כגדול... . . . ולכן הניחו גם לי, חברים, להביא חמר, לערבב אותו, להכשירו בשביל מגדל החלומות לאנושיות... זוהי מנת גורלי — ואני אוהב אותה ואיני מבקש אחרת...

אשרי הסופר שזכה לחלומות נוער בימי גבורות ואשרי האנושיות שזכתה לחולמים כאלה!...